

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ: ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОНЯТЬ**

Мухіна А.Ю.

кандидат психологічних наук

Загороднюк Я.І.

Сьогодні дослідження копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту є однією з актуальних проблем при розгляді адаптивних можливостей особистості. Проблему нашого дослідження визначено необхідністю адекватного розуміння й осмислення поведінки людини в ситуаціях, де ускладнюється задоволення актуальних потреб індивіда. Впродовж усього життя майже кожна людина стикається із ситуаціями, котрі вона суб'єктивно переживає як важкі й такі, що порушують звичний стиль життя. Переживання таких ситуацій часто змінює і сприйняття навколишнього світу, і сприйняття свого місця в ньому. Підлітки з розумовою відсталістю відрізняються не тільки особливостями пізнавальної діяльності, а й характером і стилем реагування на виникаючі проблеми, а також особливостями процесів психічної адаптації (Л. Шипіцина, Д. Ісаєв).

П.Басіна зазначає, що одним з механізмів адаптації підлітка до мінливих соціальних умов є співволодіюча поведінка, яка вимагає від людини особливих зусиль і прояву непомітних в звичайних умовах особистісних якостей. Копінг- поведінка підлітків з розумовою відсталістю в проблемних ситуаціях значною мірою визначає ефективність їх соціально-психологічної адаптації до нових умов життя. При виникненні негативних, психотравмуючих переживань, коли виникає необхідність впоратися з емоційною напругою людина вдається не лише до усвідомленої, але й до неусвідомленої реакції психіки на ситуацію. В усуненні емоційного дискомфорту беруть участь несвідомі механізми психологічного захисту, що дозволяють збалансувати внутрішню свідомість людини і стабілізувати її поведінку.

Романова О.С, Гребінників Л.Р. вказують, що вивчення специфіки копінг - поведінки і механізмів психологічного захисту у підлітків з розумовою відсталістю пов'язано з особливостями їх психічної сфери. Несформованість навичок спілкування, відсутність умінь адекватно розпізнавати наміри партнера по спілкуванню і його емоційний стан, невміння правильно вибудовувати лінію поведінки часто призводить до виникнення в середовищі розумово відсталих міжособистісних конфліктів. Особливості мотиваційної та емоційно-вольової сфери викликають неадекватні вчинки і дії в різних ситуаціях, а в силу інтелектуальної неповноцінності вони некритично оцінюють свої дії та їх наслідки.

К. Турчинська вважає, що дисбаланс внутрішньої і зовнішньої самооцінки розумово відсталі людини заважає їм адекватно оцінювати зовнішні подразники і реагувати на них. У зв'язку з цим зростає інтерес до вивчення формування механізмів психологічного захисту, що сприяє саморегуляції та підтриманню стабільності і емоційного прийняття підлітками себе і свого оточення.

Мета статті полягає у здійсненні диференційного аналізу понять «психологічний захист» та «копінг-поведінка» й визначенні особливостей цих процесів у розумово відсталих школярів підліткового віку.

Проблему формування і визначення ролі захисних механізмів та копінг-стратегій в розвитку особистості в загально-психологічному аспекті розглядали П. Басіна, Р. Грановська, О. Доценко, Е. Киршбаума, Р. Лазарус, А.Маслоу, І. Микільський, В. Мясіщев, Ф. Перлз, Д. Узнадзе, А. Фрейд, З. Фрейд, Д. Хорні та ін. В галузі спеціальної психології над цією темою працювали Є. Іванов, О. Лясина, Л. Шипіцина, Д. Ісаєв.

Поняття "Психологічний захист" проростає з психоаналізу і до сьогодення переважно розглядається в психоаналітичній канві. Уперше поняття "захист" З. Фрейд використовував в 1894 році у своїй роботі "Захисні нейропсихози". За його первинними уявленнями, механізми психологічного захисту є природженими, запускаються в екстремальній ситуації і виконують функцію "зняття внутрішнього конфлікту", виступають як середовище вирішення конфлікту між свідомим та несвідомим. У сучасній психології уявлення про зв'язок захисту з «екстремальними ситуаціями» і про вирішення за їх допомогою конфліктів - збереглися, а положення про природжену різноманітність форм захисту у конкретної людини - піддається корекції [5, с.78]. Аналіз психолого-педагогічної літератури приводить до висновку, що психологічний захист є системою регуляторних механізмів, які спрямовані на усунення або зведення до мінімуму негативних, травмуючих особистість переживань, пов'язаних із внутрішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту. Також, відомим є те, що основою психологічного захисту виступають несвідомі захисні механізми та цілеспрямовані усвідомлені захисні стратегії подолання внутрішнього напруження, які будуються на основі захисних механізмів. Психологічний захист є системою, яка має ієрархічну структуру, базується на захисних механізмах. Основою її формування виступає тенденція до адаптації і уникнення тривоги [1, с.75].

Під копінгом маються на увазі постійно змінювальні когнітивні, емоційні та поведінкові спроби впоратися із специфічними зовнішніми і внутрішніми вимогами, які оцінюються як напруга або перевищують можливість людини з ними впоратися [7, с.24]. Проблема копінга особистості в важких життєвих ситуаціях виникла в психології у другій половині ХХ ст. Автором терміну був А. Маслоу. Поняття coping походить від англійського cope (долати). Спочатку поняття копінг-поведінки використовувалося в психології стресу і було визначено як сума когнітивних і поведінкових зусиль, що витрачаються індивідом для ослаблення впливу стресу. В даний час, будучи вільно уживаним у різних роботах, поняття копінг охоплює широкий спектр людської активності - від несвідомих психологічних захистів до цілеспрямованого подолання кризових ситуацій. Психологічне призначення копінга полягає в тому, щоб краще адаптувати людини до вимог ситуації. Поняття копінг інтерпретується по-різному в різних психологічних школах.

Розмежування механізмів захисту та механізмів співволодіння являє собою значні методичні і теоретичні труднощі. Захист вважається внутрішньо- особистісним процесом, а співволодіння розглядається як взаємодія з навколишнім середовищем. Деякі автори вважають ці дві теорії абсолютно незалежними одна від іншої, але в більшості робіт вони розглядаються, як взаємопов'язані, а не синонімічні. Дотримуючись теорії єдності уміння опанувати себе, захисти свою особистість, з'ясовано, що деякі допінг-стратегії і захисні механізми позитивно взаємопов'язані: шляхом регресії і невербального вираження болю досягається увага і турбота з боку оточуючих [8, с. 28].

Серед вітчизняних дослідників поняття механізми психологічного захисту і механізми опанування своєї поведінки (копінг-поведінка) розглядаються як найважливіші форми адаптаційних процесів і реагування індивіда на стресові ситуації [4, с.87]. Ослаблення психічного дискомфорту здійснюється в рамках неусвідомленої діяльності психіки з допомогою механізмів психологічного захисту. Копінг-поведінка використовується як стратегія дій особистості, спрямованої на усунення ситуації психологічної загрози. Стратегії поведінки, що включають в себе психологічний захист та співволодіння, є різними варіантами процесу адаптації і подібно внутрішньої картині життєвого шляху поділяються на соматично, особистісно та соціально орієнтовані, в залежності від переважної участі в адаптаційному процесі того чи іншого рівня життєдіяльності [3, с.245].

Неопсихоаналітичний підхід розглядає копінг-процеси як его-процеси, спрямовані на продуктивну адаптацію особистості у важких ситуаціях. Функціонування копінг-процесів передбачає включення когнітивних, моральних, соціальних і мотиваційних структур особистості в процесі подолання проблеми. У разі нездатності особистості адекватно подолати проблему включаються захисні механізми, що сприяють пасивної адаптації. Такі механізми визначаються як ригідні, дезадаптивні способи подолання проблеми, що перешкоджають адекватної орієнтації індивіда в реальній ситуації. Інакше кажучи, копінг і захист функціонують на підставі однакових его-процесів, але є різноспрямованими механізмами у подоланні проблем [8, с. 25]. Ричард Лазарус [7, с.37] вважав психологічний захист пасивною копінг-поведінкою. Він розрізняв захисні механізми і механізми подолання за наступними характеристиками: часової та інструментальної спрямованості, функціонально-цільової значущості і модальності регуляції. Часова спрямованість відрізняється у випадку захисту та подолання. При захисті відбувається вирішення актуальної ситуації «тут і тепер», не пов'язаної із майбутніми перспективами. Отже, відносно даної характеристики психологічний захист – це «швидка допомога», що забезпечує психологічне виживання. Інструментальна спрямованість захисту означає його егоцентричну адресацію на власне психічне благополуччя, тоді як подолання – це соціально допустимі способи адаптивної поведінки із врахуванням оточення та оточуючих. Функціонально поведінка подолання спрямована на відновлення порушених відносин між оточенням та особистістю (механізми подолання), тоді як захисні механізми націлені на врівноваження власних психічних станів.

І.Р. Абітов [2, с.37] узагальнив сучасні уявлення щодо співвідношення психологічних захистів та копінг-стратегій (табл.1).

Таблиця 1. Диференціальний аналіз механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій (Абітов І., 2007 р.)

Параметр порівняння	Копінг-стратегії	Захисні механізми
Мета	Досягнення адаптації до умов, що змінюються	Збереження комфортного стану, зниження емоційної напруги
Характер пристосування	Активне пристосування	Пасивне пристосування
Ступінь усвідомленості	Свідома зміна ситуації	Несвідоме реагування на загрозу

Основні види	Поведінкові, когнітивні, Емоційні	Примітивні
Корекція феномена	Можливість навчання подолання проблеми, тобто застосуванню усвідомлених стратегій за рахунок оволодіння певною послідовністю дій.	Усвідомлення несвідомих захисних механізмів (що знижує ступінь їх активності).

Аналіз даних таблиці 1 дає можливість зробити висновок про схожість понять захисні механізми, копінг-стратегії, але й їх розбіжності. Р.М. Грановська, І.М. Нікольська [1, с. 68] вважають, що психологічний захист це – адаптивний механізм психічної саморегуляції, що знижує емоційну напругу, тривогу, дискомфорт, і зберігає несуперечливість «образу Я» за рахунок придушення чи спотворення частини інформації. Психологічний захист виникає тільки у суб'єктивно складних ситуаціях, котрі викликають почуття незадоволення, і мають неусвідомлюваний або мало усвідомлюваний характер. Принциповою відмінністю психологічних захисних механізмів є автоматизованість адаптивність зворотних реакцій, які слугують примиренням індивіда із існуючою реальністю в гострих ситуаціях фрустрації та такими, що уможливають тимчасовий позитивний ефект, в той час як копінг-стратегії представляють собою усвідомлені та контрольовані, цілеспрямовані адаптивні дії. На додаток до основних розбіжностей психологічного захисту та стратегій подолання варто відмітити істотний факт – принципову можливість навчання подолання конфлікту, тобто застосуванню усвідомлених стратегій за рахунок оволодіння певною послідовністю дій, що може бути описана та сприйнята людиною. Б.Д. Карвасарський вказує, якщо процеси подолання (за Р. Лазарусом) спрямовані на активну зміну ситуації і задоволення значущих потреб, то процеси компенсації і особливо захисти спрямовані на пом'якшення психічного дискомфорту. Незважаючи на існуючі розбіжності між поведінкою подолання і психологічними захистами, сучасні автори схильні вважати їх тісно взаємозв'язаними механізмами адаптивної поведінки. Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Хаан, вважали, що копінг-стратегії і механізми психологічного захисту є компонентами (активним і пасивним) поведінки особистості. Єдність захисних механізмів і копінг-поведінки обґрунтована А.В. Лібіною [2, с.32]. Нею була зроблена спроба об'єднати в поняття інтелект опанування всі можливості індивідуальної адаптації людини до складних життєвих ситуацій, ступінь складності яких визначається не об'єктивними характеристиками, а суб'єктивним сприйняттям. Під інтелектом опанування вона бачила психологічну компетентність у вирішенні життєвих труднощів з метою успішного досягнення значущих цілей, створення сприятливих взаємовідносин із оточуючими і підвищення психологічного благополуччя. Подолання стресу та захисні механізми утворюють єдині стратегії адаптивної поведінки. Вони розглядаються в контексті трьох модальностей: когнітивної, емоційної та поведінкової. В якості системоутворюючого фактору в структурі «людина – складна життєва ситуація» виступає результат. Інтенсивність взаємодії людини із зовнішнім та внутрішнім світом характеризує універсальну специфічність і копінг-стратегій і захисних стратегій. Захисні стратегії А.В. Лібіна вважає неефективними (з точки зору результату), неоптимальними (з точки зору внутрішніх витрат) і неконструктивними (з точки зору доцільності) способами взаємодії людини із життєвими ситуаціями. Особливістю копінг-стратегій, на її думку, є їх спрямованість на проблему, безпосереднє вирішення складних ситуацій, в той час як захисні стратегії відхиляються від вирішення актуальної проблеми. Під стратегією, авторка розуміє вектор когнітивних, емоційних і поведінкових зусиль людини, спрямованих у випадку подолання на вирішення життєвих ситуацій і відхилення від вирішення актуального ускладнення у випадку захисту.

Принциповою відмінністю захисної поведінки від поведінки подолання на рівні суб'єктивних відчуттів, на думку Н.А. Русіної, є насамперед те, що при подоланні не відчувається дискомфорт від власних дій та результатів, свідомість не повертає особистість до складної або стресової ситуації. При захисній поведінці залишається незадоволеність і після певного часового інтервалу відбувається повернення до початку ситуації [6, с.23]. В роботі І.І. Ветрової [6, с.27] подано результати лонгитюдного дослідження поведінки подолання, поряд із контролем поведінки і психологічним захистом. Ці три контури є різними рівнями єдиного механізму, пов'язаного із саморегуляцією суб'єкта. Психологічний захист, на її думку, – найменш усвідомлюваний рівень. Контроль поведінки знаходиться на проміжному рівні: спирається на конкретні структури як неусвідомлювані, так і усвідомлювані. Копінг-поведінка – є повністю усвідомленою. Поведінка подолання та психологічний захист – є рівноцінними механізмами, що мають велику кількість зв'язків між собою. Отримані результати, дозволяють стверджувати, що в процесі формування стилів подолання відбувається заміщення ними психологічних захистів, тобто становлення саморегуляції на високому усвідомлюваному рівні.

Отже, головною перевагою психологічного захисту являється забезпечення дії регулятивної системи стабілізації особистості при виникненні негативних, психотравмуючих переживань, що усувають дискомфорт і тривожну напругу, але систематичне використання захисних механізмів розумово відсталими підлітками стає

засобом уникнення дійсності, а не вирішення проблеми. Головним недоліком психологічного захисту є те, що він може бути успішним або неуспішним, конструктивним і деструктивним. Це пов'язано з тим, що психологічний захист іноді може усунути психотравмуючий чинник, але, переважно, тільки віддаляє його.

Таким чином, копінг-поведінка - форма поведінки, що відображає готовність індивіда вирішувати життєві проблеми. Це поведінка, спрямована на пристосування до обставин і припускає сформоване вміння використовувати певні засоби для подолання емоційного стресу. При виборі активних дій підвищується ймовірність усунення впливу стресорів на особистість. Особливості цього уміння пов'язані з Я - концепцією, локусом контролю, емпатією, умовами середовища. Опанування особистістю себе реалізується за допомогою застосування різних копінг-стратегій на основі ресурсів особистості. Підводячи підсумок, слід зазначити, що копінг-поведінка - це стратегії дій, що робляться людиною в ситуаціях психологічної загрози її фізичному, особистісному або соціальному благополуччю, реакція проявляється в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах і ведуть до успішної або менш успішної адаптації.

У подальших дослідженнях планується удосконалення і поглиблення інформації стосовно копінг-стратегій розумово відсталих підлітків, їх виділення і класифікація, а також розробка психолого-педагогічних рекомендацій для дефектологів, вчителів і психологів, які працюють з дітьми, що мають особливі освітні потреби, стосовно проблеми розвитку і формування у них ефективною копінг-поведінки.

Література

1. Грановська Р.М. Захист особи : психологічні механізми / Р.М. Грановская, І.М. Микільська – СПб.: Знання, 1998.
2. Насиновська О.О. Психологічний бар'єр як захисний механізм особи в конфліктній ситуації / О.О. Насиновська, М.Я. Якубовська – М.: Знання, 1984.
3. Психологія. Словник / А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський / За ред А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського – М.: "Політвидав", 1990
4. Романова О.С. Механізми психологічного захисту : генезис, функціонування, діагностика / О.С. Романова, Л.Р. Гребінників - М.: Талант, 1996г.
5. Фрейд З. Психопатологія буденного життя // Психологія несвідомого: Сб. творів / З. Фрейд – М.: Просвіта, 1990. - С. 202-309.
6. Шипицына Л.Н. "Необучаемый ребенок в семье и в обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л.Н. Шипицына – СПб.: Вид-во "Дидактика Плюс", 2002. - 496 с.
7. Lazarus R. Stress appraisal and coping / R. Lazarus, S. Folkman. - N.Y.:Springer, 1984. - P.22-46.
8. Lazarus R.S. Cognitive and coping processes in emotion / R.S. Lazarus // Stress and coping. N.Y. Columbia Univ. Press
9. Vaillant G. Adaptation to life/ G.E. Vaillant.– Boston: Little, Brow, 1977.– P.33-48.

References

1. Granovskaya R.M. Zashchita lichnosti: psihologicheskie mehanizmy / R.M. Granovskaya, I.M. Nikolskaya – SPb.: Znanie, 1998.
2. Nasinovskaya E.E. Psihologicheskiy barer kak zashchitnyiy mehanizm lichnosti v konfliktnoy situatsii. / E.E. Nasinovskaya, M.Ya. Yakubovskaya — M. Izd. Mosk. un-ta, 1984.
3. Psihologiya. Slovník /A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo / Za red A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo - M: «Politizdat», 1990
4. Romanova O.S, Mehanizmy psihologicheskoy zashchity: genезis, funktsionirovanie, diagnostika / O.S. Romanova, L.R. Grebennikov – M.: Talant, 1996g.
5. Freyd Z. Psihopatologiya obydennoy zhizni // Psihologiya bessoznatelnogo: Sb. Proizvedenii / Z. Freyd — M.: Prosveschenie, 1990. — S. 202–309.
6. Shipitsyina L. «Neobuchaemyiy rebenok v seme i obschestve. Sotsializatsiya detey s narusheniem intellekta / L. Shipitsyina – SPb.: Izd-vo «Didaktika Plyus», 2002. – 496 s.
7. Lazarus R. Stress appraisal and coping / R. Lazarus, S. Folkman. – N.Y.:Springer, 1984. – P.22-46.
8. Lazarus R.S. Cognitive and coping processes in emotion / R.S. Lazarus // Stress and coping. N.Y. Columbia Univ. press, 1977. – P.144-157.
9. Vaillant G. Adaptation to life/ G.E. Vaillant.– Boston: Little, Brow, 1977.– P.33-48.

Мухіна А.Ю., Загороднюк Я. І. Особливості захисних механізмів та копінг-стратегій розумово відсталих підлітків: диференціація понять.

Дана стаття присвячена вивченню копінг-стратегій і механізмів психологічного захисту у розумово відсталих підлітків. Вона містить короткий літературний огляд з даної проблеми. У статті відображено поняття механізмів психологічного захисту: їх розвиток, особливості та прояви, функціональне призначення. Даному питанню необхідно було приділити увагу, так як психологічний захист тісно пов'язан з копінг-поведінкою підлітків. У статті наводиться аналіз сучасних поглядів на організацію психологічного захисту і опануванням підлітка своєї поведінки. Передбачається, що психологічний захист є базою для формування співвідносячої поведінки, а, отже, він має деяку ступінь регуляції, усвідомленості, з позиції здійснення адаптації суб'єкта до важкої ситуації. Також у статті визначено особливості та специфіка механізмів психологічного захисту розумово відсталих підлітків. Було з'ясовано, що дана проблема мало вивчена і потребує подальших досліджень. Психологічний захист є одним з найбільш суперечливих властивостей у структурі особистості, оскільки одночасно сприяє як стабілізації особистості, так і її дезорганізації. Вивчення особливостей механізмів психологічного захисту та допінг-стратегій у розумово відсталих підлітків дає можливість, не тільки визначити їх особистісні особливості, а й виявити основні аспекти, що впливають на їх поведінку і соціалізацію.

Ключові слова: психологічний захист, копінг-стратегії, розумова відсталість, підліток, особистість.

Мухіна А.Ю., Загороднюк Я. И. Особенности защитных механизмов и копинг-стратегий умственно отсталых подростков: дифференциация понятий.

Данная статья посвящена изучению копинг-стратегий и механизмов психологической защиты у умственно отсталых подростков. Она содержит краткий литературный обзор по данной проблеме. В статье отражено понятие механизмов психологической защиты: их развитие, особенности и проявление, функциональное назначение. Данному вопросу необходимо было уделить внимание, так как психологическая защита тесно связана с копинг-поведением у

подростков. В статті приводиться аналіз сучасних поглядів на організацію психологічної захисти та оволодіння особистістю. Припускається, що психологічна захиста є базою для формування оволодаючого поведіння, а, відповідно, вона має певну ступінь регуляції, усвідомленості, з позиції реалізації адаптації суб'єкта до складної ситуації. Також в статті визначені особливості та специфіка механізмів психологічної захисти у умовно затриманих підлітків. Було встановлено, що ця проблема мало вивчена і потребує подальших досліджень. Психологічна захиста є одним з найбільш суперечливих властивостей в структурі особистості, оскільки одночасно сприяє як стабілізації особистості, так і її дезорганізації. Вивчення особливостей механізмів психологічної захисти у умовно затриманих підлітків дає можливість, не тільки визначити їх особистісні особливості, але й виявити основні аспекти, що впливають на їх поведінку та соціалізацію.

Ключові слова: психологічна захиста, копінг-стратегії, умовна затриманість, підліток, особистість.

Muhina A.Y., Zagorodniuk Y. I Features of defense mechanisms and coping strategies of mentally retarded adolescents: differentiation ponyat.

In this article the features and specific of the defense mechanisms of mentally retarded adolescents are specified. It was found out that the problem is poorly explored and requires further research. Psychological defense is one of the most controversial features of the structure of personality, because at the same time contributes to the stabilization of the individual as well as its disruption. Study of psychological defense mechanisms in mentally retarded adolescents makes it possible not only to determine their personality traits, but also to identify the main aspects that affect their behavior and socialization. Thus the article was to identify characteristics of psychological defense in mentally retarded adolescents.

Research topics related to socio-economic, political and cultural changes in society that affect the development of identity and the process of socialization. The imbalance of internal and external self – concept of mentally retarded person prevent it adequately evaluate external stimuli and react to them. Because of this growing interest in the study of the formation mechanisms of psychological defense which help to maintain emotional stability and to make the teenagers themselves and their environment.

We found that high levels of psychological defense and poor performance of individual adaptation to their social environment linked to the high frequency of use of defense mechanisms that integrate lack of processing content that undergoes repression, suppression, blocking or denial that counts the most primitive. This suggests that these psychological defense mechanisms are inefficient and lead to the exclusion of the child, which gives them an advantage.

Key words: psychological defense, coping – strategies, mental deficiency, adolescent, personality.

Стаття надійшла до редакції 30.10.13 р.

Статтю прийнято до друку 30.10.13 р.

Рецензент: доктор псих. наук Бистрова Ю.О.

УДК 159.973: 316.614

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Найдьонова Г.О.

кандидат психологічних наук,

Терьшина І.В.

Постановка проблеми. На сьогодні відзначається значне зростання кількості дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР). Комунікативна адаптація (КА) таких дітей має свої особливості, які потребують корекції для повноцінної інтеграції дитини в соціум та її особистісного розвитку. Проблема комунікації та адаптації до неї розглядалася у роботах О.О. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Л.С. Виготського, М.І. Адріанова, Р. Крейга, А.А.Кидрона, С.Г. Якобсона, Т.Д.Марцинковської, В. Запорожця, М.І. Лісіної, Є.В. Субботського, Е.Е. Дмитрієвої та ін. Аналіз літератури свідчить, що поняття «комунікативної адаптації» є недостатньо розробленим та ототожнюється з поняттям «спілкування», а шляхи корекції особливостей цього феномену при ЗПР розроблені в не в повному обсязі. Комунікативна адаптація є результатом адаптаційних дій особистості, який досягається в процесі комунікативної взаємодії з іншими суб'єктами за умов набуття адаптантом комунікативної компетентності, засвоєння символічної, нормативної основи процесу комунікації та притаманних даному суспільству культурних і соціальних особливостей. Саме від неї залежить можливість пристосування дитини до нових взаємозв'язків і взаємовідносин, вона відповідає за розвиток соціальних навичок і умінь, що виникають в процесі набуття соціального досвіду, а також соціальної компетентності. Отже, комунікативна адаптація є необхідною складовою такого, більш широкого поняття як «соціальна адаптація». Оскільки при ЗПР процес комунікації викривлюється, що призводить до уповільнення розвитку КА, її корекція є необхідною складовою роботи з дитиною для оптимізації її життєдіяльності у соціумі.

Стан наукової розробки теми. Поняття «комунікації» досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими (М.І.Адріанов, О.О. Леонтьєв, Дж.Г. Мід, Д.Уотсон, С.Л. Рубінштейн, С.Г. Якобсон, І.П.Яковлев та багато ін.). Воно пов'язується з процесом обміну інформацією при здійсненні спільної діяльності та